

KÜZDELEM A VILÁG KERESKEDELMI URALMÁÉRT.

II. A német világbirodalom kialakulása és jelen világpolitikája.

— Második (befejező) közlemény. —

Különösen fontos rész jutott a német vasútrenszszernek 1. a német ipar és kereskedelem fejlesztésében; 2. egyetemes európai szempontból.

Általánosan elismert dolog, hogy Németország gyors ipari és külső kereskedelmi sikerében nagy jelentősége volt és van ma is vasút rendszerének; a melyen állami felügyelet alatt, az állam által megállapított egységes és olcsó transportdíjak könnyítik meg a közlekedést. Az államosított vasutak szállítási díja átlagosan 20 perczenttel olcsóbbodott és ugyanakkor az állam is nagy jövedelem-forráshoz jutott. Az államosítással a vasutak kezelése közszolgálat lett. Ezután a díjak meghatározásánál nem az a döntő, hogy minél nagyobb hasznot csikarjanak ki a közönségtől, hanem ellenkezőleg minél olcsóbban és minél jobban segítsék elő a vasutak által a nagy közönség hasznát. Annyira uralkodik ez az elv, hogy ha nagy érdekek forognak veszedelemben, nem fontos a vasutak vesztesége se. A közszempontjából, hogy helyes-e az, vagy nem, nem vitatjuk; vasút-díjak, vagy adó alakjában kapja meg az állam a szükséges jövedelmet, az talán az államnak lehet mindegy, de a köznek nem mindegy. Tényleg azonban meg van ez a politika. Mivel pedig a német állam minden alkalommal kész a német ipar előmozdítására segítséget nyújtani, sőt gazdasági politikájának uralkodó szempontja a segítség nyújtás, a rendes olcsó díjakon kívül különös kedvezéseket ad egyes iparágaknak. Leginkább azoknak, a melyek vagy külföldi, Óceánon túli versenyre szántak; vagy valamely nem létező, avagy gyenge német iparágat akar életerőssé tenni s azzal a külföldi árút saját piaczárói kiszorítani. Így lehetővé tette azt a nagyon fontos eredményt, hogy a német vasúti transport díja átlagosan számítva fele pl. az

angol szállítás árának; azaz a német árú idegen és semleges piacokon ezen *felényi szállítási díjnak* megfelelő kisebb áron, *olcsóbban* adható el, mint igen sokszor a hasonló angol árú. *)

Továbbá a német kormány mindig készen van arra, hogy helyiérdekű vasutakat építsen és vele gazdasági szempontból fontos terrénumot nyisson meg; vagy ilyen vasutak építéséhez segílyt adjon. Harmadszor nagy előnye a német iparnak az a körülmény is, hogy a német vasút-rendszer nem versenytársának, hanem kiegészítőjének tekinti a hatalmasan kifejlett *csatorna-rendszert*. Oly államban, a hol a vasutat nem az állam kezeli, a csatornaszállítás a vasút jövedelmét csökkenti. Itt a vasutakkal összhangban működik a német ipar és kereskedelem előmozdítására. Megvan még az a különös előnye is a német iparnak, a mi pl. az angolnak hiányzik, hogy Németországból egyenesen adható fel az árú pl. Dél-Afrikába, vagy Ázsiába stb. az ország bármely pontjáról. A szállítási díj így olcsóbbá lehet: a kereskedő fáradtsága és gondja pedig kevesebb. Újabban 1899 óta folytonosan tanácskozás tárgyát képezi, mimódon lehetne az egész német u. m., porosz, szász, bajor, badeni és württembergi vasút-rendszert birodalmi törvénnyel centralizálni. Már Bismarck megkísérelte azt 23 évvel ezelőtt, de a déli németek particularismusa miatt sikertelenül. Most épen a déli németek foglalkoznak a tervvel behatóbban; a mi a gazdasági felfogás tisztulását jelenti. S ha létrejön nagy mértékben fogja erősíteni a központi birodalmi kormányt és egységet. Vasutainak hosszúsága kerek számban 50,000 km., a melynek 91% államvasút. Befektetett tőke: 12224 millió márka; összes jövedelme 1898-ban volt: 1850 millió márka; költség: 1123 millió márka, a nyereségből így minden főre esett: 5,94 márka. Hajózható folyóinak és csatornáinak hossza 1898 végén volt 14162 km. Tetemesen növelni fogják ezt a most épülőben levő 240 millió korona értékű csatornák és a tervbe vett Rajna-Elbe csatorna ha elkészül.

A német vasút-rendszernek másodsorú kiváló fontos hely jutott a német pénzügyi túlsúlynak Franciaország kárára való

*) Néhány példa felvilágosít erről. A német kormány pl. a Baltitenger kikötőibe szállított sziléziai kőszénnek tonnánként 3 márka kedvezményt ad; ezzel olcsóbbá lesz ott a német szén, mint az angol szén; csapás az angol szénkereskedelemre. A hajóhoz szükséges vasanyagot kedvezménynyel szállítja a hajógyárakba, azonkívül államsegélyt is ad azoknak, hogy versenyképessé tegye hajóépítő iparát. Kedvezményt ad a külföldre vitt cukoroknak; a külföldre menő cukoranyagoknak, a répának és így tovább.

megalapításában. Az 5000 millió hadi kárpótlás egyedül is elég lett volna a középeurópai francia pénzügyi uralomnak Parisból Berlinbe való átvitelére. Erre működött a német vasútrendszer is; és ez teszi a közeljövőben a német predominációt teljessé.

Európa u. i. be volt zárva a tenger és másfelől Ázsia alig áthatolható pusztaságai közé. Az európai vasútrendszer Parisban csoportosult, Paris volt a pénzforrás és munkaerő középontja. Észak-Európa forgalmának, vasútrendszerének alapja a Rajnától keletfelé Köln volt. *Ma Breslau lett* a versenytársa. És az a vasútrendszer, mely Nisni-Novgorodnál végződött, terjeszkedik keletfelé, magához öleli Manchuriát, Pekinget. Majd halad déli és keleti Chinába, Sansiba a leggazdagabb vas- és kőszéntelepekkel és Hankowba, China ipari centrumába; tervbe van véve a Persiát és Indiát összekapcsoló vasút. A mi pénzt, vállalkozó-kedvet, munkaerőt meg tud a német és orosz takarítani, ez mind keletfelé vándorol. A francia két milliárd koronás kölcsön Oroszország terhére, mind errefelé vándorolt. S megkezdődött ez úton olyan gazdasági, sűrűsödési folyamat, mely a tengerre utalt nemzetek kárára (angol-szász faj) szárazföldi szállítási rendszerével két continenset ölel át s vasútjával egy gazdasági rendszerben törekszik centrálisává a világ leggazdagabb ipari nyersanyagával bíró területét, a világ legnagyobb fogyasztónépével s legolcsóbb munkaerejével. E gazdasági rendszernek, ha kialakult, a közeljövőben természetes középpontja csak Berlin lehet, iparánál, kereskedelménél és tőkéjénél fogva. Ha Oroszország politikailag magához öleli is Észak- és Közép-Ázsiát Manchuriával és Chinával, gazdaságilag nem fogja kihasználhatni iparos és kereskedő nemzet és annak tőkéje nélkül. Erre pedig földrajzi helyzeténél fogva Németország van destinálva; és e destination a politikai helyzet rosszabbodása is (a két ország között) keveset változtatna. A porosz-németeknek Oroszországban való beözönléséről s ottani nagyszabású letelepedésükről, földfoglalásukról csak pár héttel előbb hoztak lapjaink hírt. Jelentőségét azonban, azt hiszem, tévesen ítélték meg, midőn Oroszország azon részének elnémetesítéséről szóltak. Nem az elnémetesítés, hanem a németeknek Oroszországban való megtelepedése — megtelepedése épen a német határon — nyitja meg azt a kaput, szolgáltatja azt a biztos közvetítő német lakosságú területei: melyen keletfelé özönlik a nyugati kereskedelem és nyugatfelé a keleti olcsó nyerstermény. Németország pedig vigyáz rá, hogy

a haszon fölét ő maga tartsa meg. Ily módon Németország ütköző pontján áll két hatalmas rendszernek, mely a phóníciakon, punokon, görögökön, rómaiakon át már többször birkózott egymással: a szárazföldi és tengeri szállítási rendszernek. Erőfeszítéseket kell tehát tennie mind a két irányban. A tusa még nem dőlt. A másik rendszer törzsével Amerikán nyugodva szárnyait kiterjesztette az Atlanti-Oceánon át Calaisig s a Nicaragua-csatornán és Csendes-Oceán szigetén át a Jangtze-kiang és Hoangho folyó vidékeire, a melyet hasonlóképen a maga számára törekszik consolidálni. Részben ezen küzdelem eldöntésére épülnek a német, amerikai, orosz hadi hajók, szaporodik a brit földi és tengeri haderő, épül gyorsított menetben a transzsibériai vasút. A célja mindezen nagyméretű erőfeszítésnek és halálos versenynek: gazdasági előnyök biztosítása.

Ha Németország és az Oroszbirodalom győz, azon gazdasági, kereskedelmi kincsből kevés közvetlen haszna lesz a civilizált nemzeteknek. A német nemzet irigy, önző, mérhetetlenül falánk. Olyan exclusiv kereskedelmi politikát követett mindig s óhajt követni a jövőben, mint a despota Oroszbirodalom. A hol a német megveti a lábát onnan kizár más nemzetet; erőszakkal, csalással, furfanggal, ámtással. A német kereskedelem nem szereti, nem tűri a vesersenyitársakat.

Egészen tökéletlen lenne az e vázlat által adott kép ha nem szorítna néhány sort, a német mezőgazdaságnak, annál inkább mert ez világot vet a mai politikai helyzetre. Németország a politikai egység létrejövetelkor részben agriculturális ország volt. A politikai hatalmat a földbirtokos nemesség bírta, mely mindenütt, különösen pedig Poroszországban dicsekedve vallotta magát az uralkodó vasallusának. Az industrialismus gyors fejlődése azonban hamar megváltoztatta a helyzetet. Hatalmas városok keletkeztek az ipar és kereskedelem föllendülésével a középkori aluszékony piszkos városkák helyén, fényes palotákkal, pazar vagyonnal és jóléttel. Növekedésének gyorsasága felülmúlta az éjszak-amerikai városokét.*) Ezek a városok

*) *Berlin* 1860-ban kisebb volt mint *Philadelphia*. És 1890-ig *Berlin* növekedett 1 milliónál több lakossal, *Ph.* alig felével és 1895 óta *Berlin* szaporodása 12,3% vagyis 208,000 lakos. *Berlin* 1870-ben számlált 800,000 *N.-York* 950,000 lakost. 1890-ben *Berlinnek* 1.579,000 És *N.-Yorknak* 1.515,301 lakosa volt. *Hamburg-nak* 1875-ben: 263,540 és 1890-ben: 569,260 lakosa volt és 1895 óta öt év alatt szaporodott 12'6%-ot; míg pl. *Boston-nak*, 1875-ben: 342,000, 1890-ben 448,000 lakosa volt. *Köln* 1880—1890-ben volt

s a velök kapcsolatos ipartelepek, üzletek elvonták a népet a földműveléstől. Megváltozott az ország belső állapota. A túlnyomólag mezőgazda államból túlnyomólag industrialis állam lett, melynek ipara és kereskedelme tért foglal a föld minden részében, kereskedelmi hajói elborítják atengert.

A német föld, megcsökkent munkásaival nem tudta táplálni a megszorodott lakosságot, mely vagyoniilag gazdagabb lett, fogyasztó, vásárló ereje nőtt. Ezért külföldi piacról kellett a lakosság élelmét megvenni. A beözönlő idegen hús, gabona még jobban leszorította az ügyis alacsony árakat. Nem tudták többé bérbe adni olyan áron földeiket, mint azelőtt; nem tudták oly áron eladni termésüket, mely arányos lett volna a terhekkel. Az élet föltételeinek változtával az ő »igényeik« is nőttek mint mindenkié. A romlásig jutva védelmet kértek azért a kormánytól. A kapott védelem azonban nem biztosította őket eléggé. A külföldi verseny miatt az árakat kellő magasra nem emelhatték. Újabb, erősebb intézkedéseket követeltek. A megnövekedett industrialis, tőkepénzes, kereskedőelem, mely hatalmas helyett vívott ki a politikában is, meggátolta azt. Az elkeseredés még nagyobb lett az agráriusok részéről. A gazdasági veszteség mellett a politikai hatalomra való befolyásuk csökkent; látták miként siklik át teljesen az iparos-, kereskedőelem kezeibe. S mivel a kormány nem adta meg a kért törvényeket, melylyel a földhöz akarták kötni a népet, kizárni az idegen élelmet, szakítottak addigi királyt és kormányt támogató politikájukkal.

A kormány nehéz helyzetbe jutott. Ha az agráriusoknak enged, akkor védelmet nyújt az ország egyik és pedig kisebb részének a másik ellen. Az idegen élelem kizárásával, drágulna az élelem. Komoly veszedelem lenne ez Németország versenyképességére. S ráadásul visszatorlást okozhatna az Egyesült-Államok és Oroszország részéről, nem is említve a hármas szövetség másik két tagját. A mellett a politikai hatalomért az az elem is versenyzett.

Két hatalmas osztály állott így egymással szemben, agrárius

144,800 és 281,000, 1900-ban 379,685. *Dortmund* 1895— 1900-ban szaporodott 27%-al; *Nürnberg*: 136,000 lett több öt év alatt (1900-ban: 260,743 l.). *Dresden*: szaporodása az utolsó öt év alatt 41,000 (lakói sz.: 395,346); *Halle* szaporodása: 39,000 (lak. sz.: 150,631.) 1900-ban 14 városa volt 200,000 lakoson felül és 100,000-el bíró városok száma 1895 óta több lett hattal. Az Egyesült-Államokban 1900-ban 100—200,000 lakosú város volt 38, Németországban 33.

és industrialis; összeütköző érdekekkel, összeütköző politikai törekvésekkel, a politikai hatalom után való mohó törekvéssel. A harcz kitörésére csak alkalom kellett. Megjött az is a hajó-javaslatral és a csatorna-javaslatral. Az előbbit még nyomással, egyezménnyel keresztül erőszakolta a kormány. A csatorna-javaslat azonban megfeneklett. A két osztály politikai mérkőzésének küzdőtere lett.

Kérdezhetjük: mi a javaslat jelentősége, hogy ilyen fontos érdekeknek adta meg a döntőütközetre való alkalmat? Jelentősége nem csekély. A közgazdasági hatalmas növekedés következtében a vasutak és csatornák nem tudják a szükségnek megfelelően gyorsan, könnyen és olcsón a forgalmat levezetni. A porosz vasút-miniszter szerint az utolsó 10 év alatt a teheráruforgalom 5%-ot nöött. 1899-ben pedig az egész forgalom gyarapodott 6%-al az előző évhez viszonyítva. A Rajna-Westfalia vidéki köszén- és vastelepek nem tudják nagy tömegű nehéz áruikat kellő olcsón szállítani. Pedig *olcsó szállítási díj az Océanon túl való versenyképességet jelent*; drága viteldíj kereskedelmi veszteséget. Vasutak építésére földet venni csak drágán lehet; az pedig drágítja a vasútépítés költségét, ez meg a szállítási díjat. De ha lehetne is földet venni, a vasutak megszorításával sem tudná a szükségét kielégíteni. Olyan olcsón vasút pedig nem szállíthat, mint a hajó. Épen ezért fontos Magyarország jövő gazdasági életére is jól kifejlett csatorna-rendszer. Magyarországot *geographiai helyzete* arra destinálja, hogy a *Balkánon gazdaságilag* uralkodjék. Magyarország földrajzi helyzetéből következőleg az volna a természetes, hogy *a Balkán népei a magyar ipar és magyar kereskedelem fogyasztói legyenek* egyrészt; másrészt, hogy Magyarország *legyen vevője és feldolgozója a Balkán-népei ipari nyerstermékeinek* és Magyarország *legyen közvetítője* (a mely szintén hasznot jelent) nyugat felé a Balkán mezőgazdasági termékeinek. Nehéz árukat, *olcsón* szállítani, *olcsón*, hogy a feldolgozott áru *versenyezhesen*, — *csak vízen lehet*. A vízi csatorna szükséges a magyar kereskedelemnek *közlekedési eszközü*l és a *földművelőnek öntözésre*. Vagyis *szüksége van rá a magyar közgazdaságnak*.

Hasonlóan gondolkoztak a német intézőkörök, midőn kidolgoztak egy tervet, mely összekötötte volna a Rajnát a Dortmund-Ems csatornával Mindennél keresztezi a Wesert s Hanover mellett elhaladva kissé Magdeburg alatt szakadna az Elbébe; nyolcz összekötő-csatorna menne a fontos Osnabrück

Hildesheim, Magdeburg és más városokig. Majd újabb módosítás szerint összekötné Stettint és Berlint is. Az egész 540 millió koronába kerülne és 15 év alatt készülne el.

Átszelné ez a Rajba—Westfalia vidékei gazdag kőszén- és vasbányatelepeket s így olcsóbbá tenné a szállítást és a behozott élelmet a csatorna mentén fekvő nagy gyárvárosoknak. A császár a tisztán látó politikus elméjével csatlakozott a tervhez. Egy amateur-mérnök lázas hitével és egész császári tekintélyével igyekezett megszavaztatni. Kiegészítő része lett volna ez nagy conceptiójú gazdasági rendszerének. Haszontalan volt azonban minden nyomás, minden buzgólkodás, kecsegtetés, az agrárius párt elvetette a javaslatot. Ezzel a német közélet szakadása teljessé lett. A szakadás áthidalására hiába bukottá »mélységbe« néhány miniszter, nem záródott az be. A római legendák orvossága hatástalannak bizonyult. A küzdelem újabb válságos pontra ért a nem régen közzé tett vámtarifa javaslattal. Súlyos válság elé állítja az az egész német kereskedelmet otthon és külföldön egyformán.

Nagyon méltányolható az a törekvés, hogy a német földművelést ne engedjék az angol példájára elveszni. Idegen országból élő állam *állandóan* nem lehet független. A földművelő osztály erejének megtartása életkérdés egy nemzetre. A földművelő osztály frissíti fel a városi életben elsatnyult elemet; azok pótolják az elpusztult városi lakosokat. Az angol mezőgazdaság pusztulása munkás hiánnyal fenyegeti a közeljövőben Angliát, ha a jelen helyzet marad továbbra is meg. Mert komoly megfigyelők szerint az állandóan nagyvárosokban élők a harmadik nemzedéknél kihalnak«. *) Azt véljük azonban, a helyzet logikája az agráriusok ellen van. Mert az 56 milliót meghaladó német lakosságnak $\frac{2}{5}$ -e él idegen kereskedelemből; 16%-a él a 100,000 lakoson felüllevő városokban; mert az industriális elem túlsúlyát bizonyítja az adórendszer, az adónak alig 10%-a esik a földművelő népre; az egész lakosságnak 36% él a földművelésből. Továbbá mert (az 1895 census szerint) 20 hektáron alól levő birtok van: 5.250,109 és 20 hektáron felüli: 306,791; 5 hektárnál kisebb birtok: 4.251,408, ez a parasztság. A kisbirtokosok száma tehát kétszerre több. Ezek a kisbirtokos parasztok, a »Nordost« gazd. egyesület nyomozásai szerint, inkább vevői, mint eladói a gabonának. S megállapította azt is, hogy az 5—20 hektáros

*) C. Dr. H. Campbell és Aylmer Mande: »*The Crisis*«.

birtokosok is rászorulnak az idegen gabonára. Ellenezte a vám-emelést az egész középosztály, mert egy relatíve kicsiny classnak, a nagybirtokosságnak, érdekeit szolgálja. A földhöz kötött existenciája az országban 18 millió embernek van s ebből 9 millió munkás.

Ennek ellenére mégis mi indította a kormányt ismert javaslatai meglételére és mily módosulásokon megy át — mert jelen alakjában lehetetlen elfogadni a német kereskedelem jövőjére nézve is—mindez nem sokára megválík. Magyarországnak a vámtariffa-javaslat a német és osztrák csatorna-javaslatok után csak újabb serkentés lehet az önálló magyar ipar és kereskedelem megteremtésére.

Végigtekintve a német birodalom rendkívüli gyors és nagyszabású fejlődésén, az erőknék, a belső és külső terjeszkedésnek hatalmas arányain, önként az a kérdés támad fel lelkünkben, mik azok az okok, melyek mindezt előidéztek, mik azok az utak, melyen haladva a mai állapotba jutottak? A kérdésre határozott választ adni bajos dolog. A fejlődés, mint az egyének életében is, mindég csak a nemzet belső erejéből indulhat ki; a belső erő több alakban nyilvánulhat kifelé; a belső erőt gátolhatják vagy segíthetik külső állami és társadalmi intézkedések: magának az erőnek összes és miként való működéséről, a belső erő, energia növekedésének vagy stagnálásának okairól positive alig lehetséges beszámolni. Megkísértjük azonban per tangensem, mert igen bő anyag volna részletesen előszámolni ezen nemzeti erő külső nyilvánulásait, a német kereskedelmi terjesztésében miként működtek s az állam segítő intézkedéseit. Így külsőleg szemlélve a dolgokat három főcsoportba sorozhatjuk a siker okait: 1. állami intézkedéseknek; 2. az egyéni és testületi tevékenységnek; 3. állami- és magániskolák neveléseinek.

1. Az állami intézkedések között első *a vámrendszer*. Midőn valamely idegen áru a német határhoz ér, a német kereskedelem érdekei szempontjából megállapított díjat kell megfizetnie. E vám-díj növeli természetesen az idegen áru árát, melyet megdrágított már a Németországig való szállítási díj is. Míg a német áru minden fizetés nélkül, vagyis az árúnak minden megdrágítása nélkül vihető be pl. az angol területekre (igen kevés kivétellel). Ez ösztönzést és alkalmat szolgáltatott a német kereskedőknek, hogy jelentéktelen vagy gyengén fejlett kereskedelmi ágakban versenyre keljenek az angolokkal és ilyenekből óriási jövedelmet húzzanak.

A védővám által megdrágított idegen árú lehetővé teszi a német kereskedőnek, hogy otthon eladott árúból a kellő hasznot megszerezze és a haszon megnyerése után meglévő árúfölösleggel elöntse az angol piacot s pl. Manchesterben, Birminghamban olcsóbban adhatja a német ruhát Sheffieldben a német kést, mint az angol gyáros teheti a gyár színhelyén. Az előállításra való eladási verseny nagyon gyakori az angol, német és amerikai kereskedők között.

a) Az újabb német kereskedelmi politika engedett szigorúságából Bismark óta. Valamely kiszemelt országnak ajánlatot tesz, hogy engedjen bizonyos vámleszállítást bizonyos német árukra és viszont Németország is tesz kedvezményeket. Ez a »legtöbb kedvezmény« elve. Ilyen szerződése van most a legtöbb nemzettel. Ez úton bizonyos áruinak vámmal biztosított, piacot szerez és annál szabadabban működik, a szabad piacok nagy területén. *) Oly esetben midőn nemzetközi egyezmény vagy más tekintet köti, hogy valamely idegen országgal kötött ilyen vámszerződésben együttesen járjon el más idegen állammal, csupán azokra az árukra kért engedményt, a melyekből csupán neki van haszna. Azokra nézve, a melyek a másik vele együtt engedményt kérő államra lennének előnyösek nem kér kedvezményt inkább megfizeti a saját importjára is a magasabb vámtételt. **)

b) A német kormány *kedvezményeket* biztosít olyan német áruknak, melyek a világversenyesben vesznek részt. Pl. a cukorrépaért a gyárba vitelkor a hivatalos mérés után adót kell fizetni. Igen, de bizonyos répa jóval több cukrot ad az újabb művelés szerint, mint a hivatalos becslés mondja; ez tehát kész profit. Az export kivitelre szánt kész cukornak fogyasztási adó elengedést ad. Ezzel tette tönkre a nyugat-indiai szigetek cukornádtermelését; az angol cukorfinomító ipart. Az angol fogyasztó $\frac{1}{3}$ -al olcsóbban veszi a német cukrot Londonban, mint a német pl. Berlinben.

c) Segélyt ad a kormány vasútain tett *szállítási kedvez-*

*) Pl. 1893-ban a német-orosz szerződés megkötése előtt vasárúokban gépekben küldött a németkeresk: 505,881 metr. centner.-t és 1894-ben a szerződés évében: 1,568.000 metr. centner-t.

**) Ugyanezen orosz szerződésben a nyersvas váma 5 cent-tel lett kevesebb; az orosz kormány további leszállítást tervezett, Németország azonban visszautasította, mert ez nagy hasznára lett volna Angliának, a mivel az 1865-iki Favoured Nation Clause értelemben élvez kedvezményt.

ménnyel,*) hajóknak fizetett *subsidiумokkal* kötelezve a társaságot, hogy bizonyos vonalon hajókat járasson. Ezen hajóknak menni kell, vagy van szállítani valója vagy nincs; mivel nekik is jobb a valami a semminél, olcsón szállítják az árukat. Az államsegély biztosítja úgyszólván a tőke jövedelmének minimumát.**)

d) A kereskedelmi hajók védelmére szervezett hajókat; melyről később szólok.

e) Igen sokat lendít a kitűnően szervezett német diplomáciai testület, főleg a *consulok*. Nagy fizetéssel, kitűnő képzettséggel bíró férfiak ezek, telve lelkesedéssel és tüzzel hivatásuk és a német kereskedelem iránt. Élesen figyelik, tartózkodási helyük viszonyait. Ismerik annak a népnek nyelvét, törvényeit, szokásait, ízlését. Állandó összeköttetésben vannak az ottani kereskedőkkel. Ha valami vállalatra készülődik azon bizonyos terület lakossága vagy ott lakó egyén figyelmeztetést küldenek azonnal a német kereskedőnek, a ki ajánlatot, mintát, ágenst küld azonnal; mielőtt az üzletre való elhatározás befejezett dolog volna, a német kereskedő ezerféle kedvezéssel csábítja arra. A német consul nem tartja méltóságán alól levőnek, hogy kereskedőházak megbízottjai-ként közvetítsen ajánlatokat, mutatványt, prospectust, ajánljon megbízható utazókat; személyesen keressen fel s bírjon rá idegen kereskedőházakat a német ipar pártolására. Bismark adta a jó példát arra. Egy chinai diplomatával intézve bizonyos ügyeket mint kancellár, az illetőt el nem eresztette addig, míg meg nem ígérte, hogy a nagy aczélsíneket China számára, megrendelni — amivel az illető meg volt bízva — német gyárosnál fogja, †)

A német császár nem tartotta feleslegesnek, hogy a német kereskedelemnek keleten való biztosítása céljából, felkeresse,

*) Hogy milyen különbséget okoz az árban, ha pl. a brit vasút 1 tonna kőszén 1,40 penny ért s a német vasút 0,67 penny ért szállít 1 mile-ra (1609 méter) tonnánként, azt bárki kiszámíthatja.

**) Ez az oka, hogy a mely hajó pl. Brémában kezdi árúit pakolni Dél-Amerikába, tonnánként 8 shillinget számít és ugyan ez a hajó átmenvén Liverpoolba, onnan u.-olyan áruért 12 shilling 6 d.-t. számít a hosszabb útért. Vagy Amsterdamból Bataviába 16 sh. 8 pennyt tonnánként és Liverpoolból 22 sh. 6 p.-t és 10%-ot. Hasonló példa igen sok idézhető a *Repost of Brit. Iron Trade Association*.

†) Hogy Bismark milyen gonddal igyekezett előmozdítani a német keresk.-t bizonyítják hivatalos rendeletei a *consulokhoz* » I. S. Whitman: *Conversations with Prince Bismark Tauchnitz*. 237—250 lap és még és Poschinger: *Bismark's Nette Tischgespräche etc.*«

ajándékokkal, személyével megnyerje »hón szeretett barátját« a török szultánt s meglátogassa a szent földet. A látogatás eredménye már meg is van Kis-Ázsiában és egyebütt. A magas példát követik tisztviselői. Pontos, megbízható jegyzeteket küldenek az illető piacz helyzetéről, gabona és iparczikkék áráról, a jövőendő várható növekedésről, apadásról stb.

A kormány pedig ezt nem teszi ad acta, hanem *olcsón, könnyen áttekinthető alakban ki is nyomatja.*

f) Kormány és kereskedelmi kamarák szoktak kiküldeni ezenkívül szakértőkből álló bizottságokat, de nem banquetezni. Óh, nem! hanem, hogy alaposan tanulmányozzák a helyszínén, mit várhat ott a német kereskedelem. Példát a textil-iparnál említettem. Dél-Amerikái sikereik ilyen küldöttségek előzetes tanulmányain nyugszanak.

2. Kivette a maga részét a munkából a német *egyéni tevékenysége is.* Kereskedelmének alapja az egyéni vállalkozás, az egyén küzdelme. Az állam csak védheti, segítheti, útját könnyítheti.

a) A német kereskedő mielőtt üzletet kezd valahol, *tanulmányozza a piacot* gondosan. Számot vet a hely szükségleteivel, az áru minőségével, a szállítási díjjal, a helyi gátló vagy segítő törvényekkel, a meglevő vagy bekövetkező versennyel és akkor oda küldi hirdetéseit, mutatvány-árúkat, ügyes ágensét.

b) Ilyen új üzletek megkötésére alkalmassá teszi a német természet *rendkívüli utánzóképesége* és c) *alkalmazkodni tudása.* A német nem oly merev szokásaiban, mint az angol vagy franczia kereskedő. Nem volt meg eleinte a szükséges gyakorlata, hiányzott ügyessége és ízlése, hát elküldte mérnökeiket és munkásait angol gyárakba, hozatott elsőrendű angol munkásokat s eltanulta az angol ipart. Egyszerűen átvette annak gépeit, módszerét. Majd maga is fejlődve, javított azokon. Utánozni azonban még ma is nagyon szereti az angol ipart. Mert az jó hírnevű és nagyon elterjedt. A német gyáros csináltat külsőleg hasonló árut, rosszabb anyagból, és eladja mint angol árut, de jóval olcsóbban. Száz milliókat tevő károkat okozott és okoz így az angol kereskedelemnek, mely nem tehet ellene semmit. Ilyes dolgokban a német annyira ment, hogy többször ugyanazon névvel és bélyeggel látja el áruit, vagy egy betűt változtat azon, a mit az a műveletlen ázsiai, vagy délamerikai, afrikai vevő nem vesz észre. Valóságos kereskedelmi rablás az, a mit rend-

szereken elkövetnek. Nem minden német kereskedő, de igen sok.*)

c) *Alkalmazkodási képessége* is nagyon nagy segítsége volt a német ipar sikerének.**) Tanulmányozza az illető népnek nemcsak szükségeit, hanem *sajátos ízlését, tetszését és nem tetszését*. S bármilyen primitív is az, nem bánja, szívesen alkalmazkodik hozzá. Míg az angol és francia kereskedő sokszor azt várja, hogy az illető vevő ízlése alkalmazkodjék az övéhez.

d) A német (és amerikai is hasonló módon működik) gyáros állandóan figyelemmel kíséri az *újításokat, találmányokat*, a tudomány fejlődését; és alkalmaz mindent, bármi kisjavítást, vagyis időbeli, pénzbeli, árúbeli nyereség legyen az. Az angol ezt nem teszi, legtöbbször nem is teheti, mert az angol gyárost oly gépek, olyan újítások alkalmazásában, mely a munkások számát redukálja, megakadályozzák a munkásszervezetek, főképp a Trade Union-ok. Nem gondolva meg, mily veszteséget okoznak ezzel az angol iparnak, melynek vesztesége később az ő veszteségük is. Ilyen gátlás nincs Németországban és az Egyesült-Államokban.

A nehézségektől nem riad vissza, sőt fokozzák azok ellen-

*) Az angol és amerikai consuli jelentések ezer, meg ezer példát sorolnak fel, bárki meggyőződhet erről olvasva a »*Diplomatic and Consular's-Reports*« a *külgyminisztérium hivatalos jelentéseit* (»Foreign Office«) stb. Kaszákból, sarlókból stb. nagy exportja volt egy sheffieldi gyárnak Dél-Amerikába; hogy a német versenyezhesen az angollal, hasonlót csináltat, de rosszabb anyagból, ügyesen megfesteti, kiállítja és olcsóbban adja el. Az angol kivített sok helyen kiszorította, az angol jegyeket és bélyeget aként változtatja el, hogy arra csak a nagyon gyakorlott kereskedő jönn rá; pl. az angol John Nowill jegyet, a német árun írja John Novill; a Curtis helyett ír Custis-t; Harvey helyett Marvey-t stb. Utánozza a világhírű *sheffieldi késeket*. Külsőre az teljesen olyan, mint az angol kés és az ára felényi, Pesten meggyőződhetik róla bárki. A magyarázata a dolognak az, — a mint egy világhírű sheffieldi gyárban magam láttam — hogy a sheffieldi kés pengéjét, hosszú, erős kalapácsolással teszik erőssé, a verés alatt a vasban levő szemcsék összetörnek és a hézagok betöltődnek. Az ilyen pengét lehet használni míg papírvékonyságúvá lesz. A német gyáros, a hosszú és láthatatlan munkát elhagyja; ezzel olcsóbbá lesz az árúja. S van ilyen fogása minden iparágban.

**) Oroszországban pl. nagyon szereti a fehér nép a vörös fejkendőket. Egy angol gyáros szállította nekik, a mely négyszeletű volt; az orosz asszony hosszúkás alakot szeretett volna. Az angol gyáros ezzel nem törődött, mert új gépnek szerzését jelentette az alak megváltoztatása. A német gyáros a költséggel nem törődve, megcsinálta a kívánt alakot és zsebre tett több százezer márká hasznot.

állását. Ha nincs elég pénze vár, és takarékoskodik; nincs elég-tudása, rá szánja magát és tanul komolyan.

e) A folytonos haladásnak, javításnak, módosításnak következtében árúi *javulnak minőségben, mennyiségben és csökkennek árban*. A külföldön szálló mondás, a német árú: »Billig und Schlecht« Ma azonban nagy a változás; a német árú »Billig« maradt és »Gut« lett; sőt sokszor a legjobbak között van. *Olcsósága* azonban ma is legfőbb tulajdonsága, *leghatalmasabb terjesztője*. Angol és német árú között *sokszor 50% különbség* van, a német javára. Az olcsó piacokon a német kereskedő dominál az egész világon. A szegény s műveletlen nép nem nézhet a finom anyagra, művészi munkára; neki olcsón *kell* vásárolnia. S ez olcsóságot megkapja a német árutól, melyet ezerféle módon tesznek minél csekélyebb árúvá.

j) Ezek között igen fontos dolog az *olcsó munkadíj*. Bár a német munkás bére utóbbi évek alatt 10%-al emelkedett mégis jóval kevesebb az átlagosan véve az angolénál, még inkább az Unióénál.

g) Ipari czikkeiket javítja a német *munkások ipari ismereteinek* állandó növekedése. A német munkásnak ismernie kell az ő foglalkozásával rokon iparágakat. Tanulmányozza a divatot, fejleszti ízlését, tudását.

h) Meg kell említeni kitűnően szervezett ágens rendszerét. A német utazó alaposan ismeri foglalkozása technikáját, a hasonló külföldi árukat, azok árusítási módját. Több nyelvet tud, mint bármely más kereskedő nemzeté; a legtöbbször a vevő saját nyelvét is beszéli. Nagy gyakorlata és jó fizetése van, főként az utóbbi.

i) Valóságos szerencséje-s az angol-szász fajon nagy előnye a németnek az általános *katonakötelezettség*, a hol fegyelmet, rendszeret, tisztaságot, pontosságot tanul, testi erőt, erőfeszítésre kitartást merít, edzi bátorságát és vállalkozó kedvét. A komoly fegyelmezetség meglátszik a német kereskedelmén.

k) Újabbán keletkezett monopóliumai a »*syndicatusok*« sem elhanyagolható mennyiség. A nagy tömegű gyártással olcsóbban producál, elnyomva a gyengébb versenytársát, koncentrálja a tőkét, azonnal kihasználhatja a költséges újításokat, ellenőrzi az összeütköző érdekeket, eliminálja a szükségtelen béreket, díjakat, administratív költségeket, kamatfizetéseket stb.

3. Hatalmas könyvben is alig méltatható kellően a német gyakorlati (iparos és kereskedelmi) és általános nevelés nagy

hatása és fontossága. Ha Moltke »porosz tanítóival« verte le a francziákat, még inkább azzal hódította el a német kereskedelem az angol és francia piacokat. E gyakorlati iskolában gondot fordít ugyan az elméleti tanításra is; ipari, kereskedelmi iskolái egészen tudományos alapokon nyugsznak, de mindig azzal a czéllal, hogy azt miként alkalmazzák a gyakorlatban. A használat módja, alkalmazása, *begyakorlása* a fontosabb dolog; a mellett megtanítják az ifjút a dolgoknak a maguk valóságában való látására; miként kell a dolgok való okait kikutatni, *miként kell nemzeti szükségeikhez*, nemzeti módszerüket alkalmazni. *Hatalmas, élő szervezete a német iskola* a német nemzet életének, mely fegyelmezi, egy célra kiműveli, *egységes vezérlete alatt egy közös czélra egyesíti a művelt és félművelt elemeket*. Polytechnikumai a chemián, gépészen, természettudományokon, — a kereskedelem czéljainak szempontjából tárgyalva, — kívül és a kereskedelmi iskolái *különös gondot fordítanak a colonialis terjeszkedés* tárgyalására. A német gépész, vállalkozó, kereskedő igen jól ismeri egy ország alakulását, viszonyait, ipari, kereskedelmi, befogadó, producáló terjeszkedésének hatásait, mielőtt hazuról kimozdulna. Tanulja az idegen nyelveket.

A lipcsei egyetemi jellegű kereskedelmi főiskola főbb tárgyai: gazdaságtan és történet, pénzügytan, bank, kereskedelmi törvények, a német colonialis politik, biztosítás ügy, a német ipar és kereskedelmének története; az összes idegen nemzetek kereskedelmének fejlődései chemiai s technológia nemzetközi jog; *chinai gramatika*. A Chinai, japán, indo-chinai népek nyelvéről, szokásáról művelődéséről stb. szóló előadásokon kívül vannak speciális collegiumok a kereskedelem és ipar különböző ágai szerint. És készül a kölni kereskedelmi egyetem. Iparművészeti iskolái az ízlésnek, mintázásnak, művészeti munkának kiapadhatatlan forrásai. S azok lehetnek. A német gyakorlati iskola egészséges, széles alapokon nyugszik. Poroszországban 90%-nál több gyermek látogatja az elsőfokú iskolákat; és 1897-ben a sorozásra került német ifjaknak 0,11 perzentje nem tudott írni, olvasni; mi ehez képest a mi 25—30%-unk. 57,000 elemi iskolában 120,000 tanító 8 millió gyermek lelkébe vési a jövendő »Nagy német birodalom« képét.

Egyéves önkéntességre jogosító 1270 középfokú intézete (tanítóképezdek is számítva) 21 egyeteme van 2500 tanárral 32,000 hallgatóval. Csak az Egyesült-Államoknak van hasonló kulturális szervezete, hasonló nagy képzettségű, emelkedett

szellemű tanító-nevelő hadserege. A vas minden erejénél és metsző élességénél, a legfegyelmeltebb és legjobbban vezetett hadseregeknél hatalmasabb erő az elme ereje, az elme élessége, a kedély lágysága és melegsége. Ez a szellemi fegyelem és szervezettség a hosszú gyakorlat folytán nemzeti sajátysága lett a német fajnak s ez biztosítja nagyszerű jövőjét. Az egykor abstract német gondolkodás ma »inventív, receptív és productív« lett, mert iskolája organikus része, élőerő a nemzet életében.

A kulturális szervezet kiegészítője a 33 100,000 lakoson felüli város, melyekben az 56 milliónyi lakosságnak 16%-a él; 30 város 50—100,000; 124: 20—50,000 lakos közt.

Ilyen széles alapokon nyugszik a német gazdasági élet. Eredménye meg is látszik *pénzüzetében* és *Összehalmozott óriási vagyonában*.

Az országban van 1540 bankintézet (4200 fiókkal). A takarékpénztárak *betétje* 1897-ben 1800 millió koronával növekedett az előző évhez képest. És 1897—99-iki három év alatt a betétek szaporodása 4800 millió korona volt. A takarékbetétek összege volt 1883-ban: 2,364.240,000 korona és 1897-ben: 14,904.120,000 korona. Minden 100 emberre jutott a betéteknek 5,27%-a és 1897-ben: 23,41%-a. És érdekes, a nagy betét-összegek a kis-emberek tartaléktökéje, (a nagy tőke vállalatokat keres) a mi mutatja és biztosítja a gazdasági élet egészséges voltát.

Betét-számlája volt :

72 koronáig	28,49%-nak
72—175 »	15,64% »
175—360 »	13,94 ⁰ % »
360—720 »	15,37% »
720—3600 »	22,67% »
3600—12,000 »	3,47% »

és 12,000 koronán felül csak 0,42%-nak. Városi tulajdonon 30,10%, föld-zálogon 25,41%-a, a tőkénének.

A Reichsbank *disconto* számlája tett 1898—99-ik évben 26,373.600,000 koronát, az 1895—96. évi 23,872.800,000 koronával szemben.

Az országban levő 156 *hitel- és jelzálogbankok betétösszege*: 1883-ban volt: 720 millió és 1899-ben 1,625.760,000 korona. Váltó-kölcsönt, leszámítolást nem említve, ezen bankok összes *kötelezettsége* megnőtt 6312.400,000 koronáról 1883-ik évben, 14,665.200,000 koronára 1898-ban. A *bankok tőkéje* pedig:

1497.600,000koronáról 1883-ban, 3256.560,000 koronára 1899-ben. Az *összes* bankok teljes activája 1898-ban: 18,252.720,000 koronát tett.*)

Az állam *kiadása* 1900—1901. évre 2057 millió márka és *bevétele*: 2026 millió márka. A porosz *jövedelmi-adó* 1898-ban növekedett 1200 millió koronával és az egész birodalomé: 1800 millió koronával.***) Az egyenes-adóból minden főre 12 korona (!) jut.

A német *államadósság* 1899-ben m. e. 12.200 millió korona volt. — Ez azonban nem is adósság, tetemesen túlhaladja ezt az államvasutak, posta, távírda, bányák, sóaknák, erdőségek stb. értéke. A mi szegény országunk a *közös* államadóssággal együtt 6300 millió korona terhét hordozza és az állami kiadások 38%-át az államteher emészti fel.***)

Az egész nemzet vagyonság dolgában 1888-ban a negyedik helyet foglalta el; akkor 154,488 millió korona értékű vagyona volt, †) vagyis $\frac{1}{6}$ -a Európa teljes vagyonának, a mikor minden lakosnak 4000 korona jutott volna. Azóta ez is rop-pant megváltozott bizonyosan. Különben aligha tehetett volna *külföldi vállalatokba* 8500—9000 millió koronát; ††) és nem vehetett volna *külföldi értékpapírokat*— a «Kölnische Z.» szerint — m. e. 15,000, más forrás szerint m. e. 20,000 millió koronáért.

Bizony horribilis számok ezek! Pedig ezek csak külső kifejezői a nemzeti hatalmas életerőnek; annak a nemzeti életerőnek, mely egész teljességében csak alighogy megmozdult. Két évtized parány egy nemzet életében, s ha e parányi idő alatt ilyen eredményeket mutathat fel, mit várhatunk e nemzeti erőtől a jövőben, mikor teljesen megerősödve, egységes vezérlet alatt, minden tagja öntudatosan működik a maga és nemzete jólétére !

Rendkívüli terjeszkedő erejének bizonyossága az a 17 milliónyi lélek, mely 1871. óta tette gazdagabbá a nemzetet; energiájának, munkakedvének és munkabírásának ékes dicsérője számokban csak előbb kifejezett kereskedelme; komolyságának,

*) L. «Der Deutsche Oekonomist» és «London Economist» 1899-ik szept., okt., nov. számait.

**) Frankfurter Zeitung.

***) «Consular Reports» 1899. okt. Washington.

†) Mulhall. Dictionary of Statistics» London, 1892.

††) A birodalmi tengerészeti-hivatal becslése, *The Economist*. London, 1899.

intelligenciájának, takarékoságának alig adhatta volna magasabb példáját, mint vagyonosodásának és iskoláinak oly rohamos megnövekedésével. Van hibája ennek a nemzetnek is. De ma több az erénye. S ezek elsője között van munkakedve minden téren, szorgalma, kitartása, találékonysága, magasra lobogó, öntudatos faji szeretete. Ezen erényeiből alakult ki az egységes nemzet; ezen egységes nemzeti élet munkásságának szerves folytatása, a fejlődés törvényeiből folyó következése mai imperialisztikus terjeszkedése és világbirodalmi politikája.

Ezen terjeszkedést nagyon élesen jellemzi *német nemzeti jellege*. Kiindulásától kezdve domináns jellege volt a törekvés a *németségnek, mint németeknek megtartása* a német hazától távol is. A nemzet ereje megnövekedésének természetes következése volt, hogy hazája határain kívül is keressen piacot áruinak. Azon területeket, a melyeken a német kereskedők nagy számmal letelepedtek, a német kormány természetesen nem nézhetette érdeklődés nélkül. Gondja volt rá, hogy erkölcsi hatalmával és tekintélyével védje, óvja saját fiainak érdekeit. Azonban *csak kereskedelmi szempontból* érdeklődött jó ideig azon területek iránt, politikai céljai nem voltak. Sőt Bismarck határozottan és többször tiltakozott ellene, hogy az ő colóniáik «nem katonai és nem adminisztratív jellegű, mint a francziáké». «Az ő ambíciója nem volt az, hogy Németországot uralja a világ, az sem, hogy felülmúljon más nemzeteket a pénz-piacz cselfogásaiban, habár nagyabecsülte a nemzet anyagi sikereit, mint a haladásnak *eszközét*. Inkább biztosítani óhajtotta ő nemzete szabad fejlődését idegen beavatkozás ellen, hogy *a világnak egyik nagy civilizáló ereje legyen*, — ki tudja, a jövőben nem a legnagyobb-e? *nem, mint hódító, hanem, mint a törvény, a rend, a béke őre*. Óhajtotta, hogy gyarapodjék Németország, a melyben a Hohenzollern-ház mottójának megfelelően, «*Suum cuique*», mindenki, gazdag és szegény megtartsa, megkapja a maga jogát és tulajdonát».*) Sőt «Bismarck többszörösen hangsúlyozta, — 1884 szept. 25-ikén nála levő hamburgi kereskedők előtt, — mennyire szükséges, hogy tényleges *kereskedők fejlesszék a birodalom colonialis politikáját*, a mely kötelességet nem hagyhatja a hivatalnoki elemekre : »*Nem küldhetek porosz Landrat-ot Kamerun-ba*, mondta.**)

*) Sidney Whitman : «*Conversation with Prince Bismarck*» Tauchnitz edit 9—10. lap. — **) U. ott. 247. lapon.

A nemzet erejének minden téren való rohamos fejlődése egyszerre hatalmas arányú kereskedelmi terjeszkedésben nyilvánult. A nagy anyagi siker csak újabb ipari és kereskedelmi vállalkozásokra ösztönözte s lehetővé tette, hogy a német kereskedelem megkezdje a versenyt olyan területeken is, a hol évtizedes angol kereskedés tartotta zsebében a piacokat. Ugyancsak növekedett ezalatt otthon is, — egészen természetesen, mert a siker mindenkit csábít — nőtt otthon is a verseny az újabb és mind számosabban felállított hasonnemű gyárak között; a verseny munkamegtakarító gépek alkalmazását, ez megint növekedő productivitást eredményezett. A versenyben a győzelem biztosítása végett mind jobban concentrálódott a tőke eredménye újabb verseny és árcsökkenés lett. A kényszerítő helyzet nyomása alatt, — hacsak romlásukat nem akarták látni, — egészen természetesen igyekeztek olyan kijárást találni, a melyen a productio-felesleg kifelé utat találjon. Megtarthassa mindenik productivitását, sőt növelhesse azt, megtarthassa munkásait, azok magas bérét, áruinak magas árát,— minden gyáros előtt főczél volt.

Növelni kellett e célból 1-ör saját piacuk fogyasztanibírását, s *találni kellett nagy fogyasztó-területet*, ily módon az *industrialismus* növekedése volt a *terjeszkedésnek első természetes oka*. Az étellel vele jár a növekedés, az élet törvényei szerint. E természetes fejlődést gyorsította, rohamossá tette a másik tényező, — mondjuk *mesterséges ok* (bár ez is velejárója az életnek, —) *a verseny*. *A német imperialismus* tehát kezdetben egészen *kereskedelmi jellegű*, eltérően az orosz politikai és agrarius, a francia militaris administratív imperialismustól. A verseny kényszerítette a terjeszkedésre. Csakhamar következett más ok is az eddigiekhez.

Megindult hatalmas arányokban a német *kivándorlás*, mely 1880-tól kezdve, évenként átlagosan számítva 150,000 embertől fosztotta meg a német hazát. A kivándorlók túlnyomó része az Egyesült-Államokba, Argentiniába, Brazíliába, Ausztráliába és más angol gyarmatokba ment. Igen kevés telepedett le a meglevő német coloniákban. Nagyon bántotta ez Bismarckot, azóta minden német kormányt, valamint a mostani császárt is. Mert a kivándorlókat elvesztette a német faj. Ha ápolták is azok új hazájukban apáik nyelvét, nemzetük szokásait, de idegen állam polgárai lettek, a német államtól elszakadtak, gyermekeik pedig már a németekre egészen idegenek lettek. Hogy az államnak

a külföldön is biztosíttassanak a kivándorlók, hogy ott se szakadjanak el az államkötelékektől és ne olvadjanak be idegen fajokba, intézkedett a kormány, hogy a kivándorlás a német gyarmatokba irányíttassék. A társadalom segítségére ment, kivándorlási ligát alapítva. Közösen segítették a német területekre vándorlókat. Egyszersmind — a meglévő terület kevés lévén s európainak alkalmatlan climával — fölmerült az új területek szerzésének szüksége. Ez is rendesen kereskedelmi jellegű volt. A hol nagyszámú német élt nem angol vagy yankee területen, ott igyekezett a kormány a «német kereskedelem érdekeinek biztosítására kedvezményeket» kiszorítani. A kedvezmények révén beözönlött brutális németiség és benszülöttek közt gyakran támadt összeütközés. A mely természetesen pompás alkalom volt, hogy «a német érdekek védelmére», biztosítsa, elfoglalja a kormány azt a területet, a melyre a foga fájt. így foglalt Zanzibarban 1888-ban, így kapott engedményeket Haitiban 1897-ben; és Chinában is «érdekeinek és polgárainak védelmezése» czéljából, hasított ki jókora területet. Azok a kedves chinaiak, a kik meggyilkolták a két «hittérítőt», helyesebben politikai ágenset, megadták az «alkalmat»! A politikai hatalom azonban itt mindenütt a kereskedelem szolgálatában levőnek vallotta magát. S nem mondhatjuk, nem volt igaza. Mert nem előzetes terv szerint megállapított foglalásról volt szó, hanem «alkalomszerűleg» foglalta a német kereskedelem biztosítékául.

Ezt a politikai elvet pedig Bismarck is erősen hangsúlyozta. «Mindig *correct* dolog volt — mondja — biztosítani a tengerparton, szélességben két-három napi-járó földet; és barátságos egyezsége jutni a benszülöttekkel; ha ezt megtörik, vagy bármilyen erőszakoskodás történik, haladéktalanul a belső területekbe kell törni *s energikusan s eljlesztő módon őket megbüntetni***») Lényegében nem úgy hangzik ez a beszéd, mint a német császár híres, boszút lihegő szónoklata?

A kereskedelem érdekeinek biztosítása maga után vonta a politikai beavatkozást. Akár hadsereggel, akár a nemzet politikai tekintélyével.

A nemzetközi viszonyok alakulása *a nemzetközi versenynek* állandó mélyebbedése és élesbedése szintén nagy mértékben hat kényszerítőleg a németek terjeszkedésére. A világver-

*) Conversations» stb. 248. 1.

senyben, a nemzet versenyképességét *bőséges* mennyiségű anyag (vas, réz, kőszén) *olcsó* anyag biztosítja, számra *nagy* munkaerővel és *effectiv* munkaerővel; (e két utóbbi nem jár mindig együtt, habár a látszat azt mutatja is). Hathatós és nagy munkaerővel, a megháromszorozódott nemzetet századokig biztosító bőséges és olcsón kiaknázható természeti kincscsel (ásvány- és ércneműek, fa, só stb.) bír az éj szak-amerikai angol-szász lakosság. Ipara és kereskedelme egyszerűen félelmetes és mesés arányokban terjeszkedik. Ipari suprematióját már kétségtelenül megalapította, mint I-ső cikkemben kimutattam. És 1899-ben *minden egy dollár importjára két dollár exportja jutott*. Eddig is hatalmas ipari, kereskedelmi vállalatai, horribilis számok által alig kifejezhető monopóliumokba sűrűsödve, készülnek megvívni Európa nemzeteivel a kereskedelmi világalomért a küzdelmet.

Az Egyesült-Államok lakossága — belsőleg szabad kereskedelmet élvezve, igen nagy és igen gazdag területén legjobban kifejtett közlekedési rendszerrel, — *kifelé*, mint *morális és materialis egység* jelentkezik.

Vele szemben áll Európa, külön nemzeti-, vagy képzelt külön érdekeivel. Minden nemzet külön nemzeti életének fenntartására megalkotta vámtariffáit, hogy biztosítsa élete *anyagi* alapját; hadseregeket szervezett, hogy *megvédhesse* vagy erővel is *érvényesíthesse* képzelt vagy valóságos külön érdekeit. Európa tehát nem morális és nem politikai egység. És materialiter mégrosszabb helyzete van. *Európa a legszegényebb* az öt continens között természeti kincsekben. Népeisége pedig, aránylag, leg-sűrűbb. Ásvány- és érctelepei — legalább a nagy-ipart űző nemzeteknél — fogyatékán van. Angliának pl. *jó ötven évre* van kőszene, mely versenyképességét biztosítja. Pedig mostani gazdagságának ez az alapja. Vasért régóta Spanyol-, Norvég- és más országokba jár.*) Németországnak gazdagabb telepei vannak ugyan, de iparilag többet dolgoz fel most is, mint termelni tud. Elég ráutalnunk a múlt pár évi *bevitt* nyers-vas tömegére. Telepei csak nagyon is belátható ideig biztosítják versenyző-képességét.

Földje már most sem tudja a szükséges mennyiségű élelmet megteremni. A német föld nem tudja eltartani fiait. Nagy-

*) Ez nem azt teszi, hogy már nincs elég vasa; van igen sok, de az ő iparának *több kell*.

mennyiségű élelmet kénytelen venni külföldről, mely jövedelmének tetemes részét emészti fel. A világversenyben, a saját földje erejére utalva és saját, európai határai közé zárva, nem állhatja meg helyét sikeresen. Lemondjon talán ambícióiról? Ugyan melyik nemzet volt érzéketlen a pénz, a nagymennyiségű pénz és hatalmas világbirodalom iránt! Hatalmas, ifjú, nagyszámú, a küzdelemre mindenképpen felkészült nemzet nem mondhat le. Hanem megcsinálja a maga útját, megszerzi a szükséges dolgokat úgy, a hogy tudja.

Helyet szorít magának eszével, pénzével, munkájával és szorgalmával. Ez a kereskedelmi küzdelem és terjeszkedés.

Ha az nem volna elég, helyet szorít erőszakkal. Ez a politikai terjeszkedés, a melynek eljövételére most készíti lázasan a szükséges eszközöket. S ezen eszközök előteremtésében is olyan gyorsan haladt, velők olyan sikert ért el, mint iparával és kereskedelmével.

Ezen eszközök, az ország határain belül, jól kifejlett vasút és más közlekedési rendszer, hatalmas csatorna-rendszer, hogy nehéz áruinak versenyképességét ne béníthassa meg a magas szállítási díj. Kifelé nagyszámú kereskedő-hajó és *erőtéljes hajóhad*.

Művelt nemzetek már alig vannak kétségben egy hatalmas hajóhadnak, — mint a kereskedelmi és politikai érdekek s a nemzeti prestige leghathatósabb eszközének, — rendkívüli fontossága és folytonosan nagyobbodó fontossága iránt. «Minden nemzetnek — mondja Fleury-Ravin francia képviselő, — a mely számot óhajt a világban tenni, *bírni kell* azon eszközöket, melyek által támogathassa politikáját. És a hajóhadat lehetetlen számításán kívül hagyni *Az utolsó hetven év minden küzdelmében* a tengeri erő nagyon lényegesen befolyásolta, gyakran eldöntötte a küzdelmet.»*)

Németország terjeszkedésre szorítva, nagy világkereskedelmet építve fel, kénytelen volt hajóhadról is gondoskodni. Mert csak erőtéljes és mindig készenálló hajóhaddal védelmezheti tengerentúli birtokait, gátolhatja meg azokba az idegen betörést; és csak hatalmas hajóhaddal biztosíthatja tengeri kereskedelmét a versenytársak minden jogtalan elbánása ellen. Átlátta ezt a német császár és minden kicsinyes akadékoskodás ellenére, minden ellenvéleményt lenyomva, megszavaztatta hajó-

*) John Leyland: *The Noval Annual* for 1901. London III. r.

javaslatát, mely, 1916-ig megépítve, Németországot erős és kellő tengeri haderővel biztosítja. S a Német-birodalom helyzetében nem is tehetett mást. A német kereskedelem (import és export) az *utolsó tíz év alatt: 900.000,000 markával növekedett*; a mely kereskedelemnek 70%-a tengerentúli kereskedelem volt. Az exportban része volt a déli, (főként nyers-terményt producáló) déli német államoknak is.*) Ilyen nagy kereskedelemnek kellő védelemre volt szüksége. Kötött-helyzete volt Németországnak továbbá azért is, mert ugyancsak növelte hajóhadát Anglia, Franciaország, Oroszország, Italia.

A császár szeme állandóan a *Csendes oceánon* volt és van, melyet általános a jövő kereskedelmi-világhatalom helyének tartanak, a melyen az ő buzgólkodása biztosította a német kereskedelem számára a chinai kikötőt, a Samoa, Caroline, és Ladrones szigeteket. És az az élesen látó szem, előre gondoló elme látta azon a tengeren két tengeri hatalomnak felbukkasását, Japánét és főként az Egyesült-Államokét.

Jól tudta a császár és kormánya azt is, hogy a közel jövő *anyagi és hatalmi problémái a tengeren dőlnek el*. Jól tudta, hogy a tengerentúlról csak is úgy kaphat jövő küzdelmeiben segítséget a versenyben, élelmet népe számára, ha tengeri kereskedelemre biztosítva van. Ehhez pedig hajó szükséges, kereskedelmi hajó és az ezeket védő erőteljes hadi hajóhad. A hajóknak ismét kőszénállomásokra, kikötőkre lévén szükségük, ehhez *területet* kell szerezni.

Mivel pedig területre van Németországnak szüksége, abból a célból is, hogy nagy számban kivándorló fiait saját területén, vagy olyan területen telepítse le, a melyen azon a német állam polgárai maradhatnak: egészen természetes következése volt a császár azon törekvése, hogy minden lehetséges, elfoglalható területet biztosítson Németország számára.

Íme teljes kifejlődésében a kereskedelmi imperialismus. Egyik esemény láncszemként kapcsolódva a másikba idézte azt elő. Ma még egészen gazdasági terjeszkedés ez. Azonban a távolban már mutatkozik politikai jellege is. Jelenleg megszállva tart egy *chinai területet*, mint »bérletet 99 évre«, hogy nagymérvű chinai kereskedelmi érdekeit ott hathatósan támogathassa. A kereskedelmi összeköttetés maga után vonja az *ipari vállalkozásokat* s egy gazdag területre biztosította is azt a jogot, hogy azon chinai területen csak német pénzzel építhessenek

*) L. Posadovsky gróf beszédét, 1901. febr. 7-ikén.

vasutat a benszülöttek, ha kölcsönre szorulnak csak német vállalkozó nyithasson bányákat, építhessen csatornákat és gyárakat. Syriában és Mesopotamiában, Kis-Ázsia déli részén hatalmas kedvezményeket kapott a szultántól: vasútépítésre, földművelésre. Ismeretes, hogy ezt a területet, gazdag alföldjeivel, könnyen megközelíthető kikötőivel német teleppé óhajtja tenni. Mely egészséges éghajlatával befogadhatná a kivándorló németeket, mezőgazdaságával ellátná élelemmel Németországot s fejlődő életével hatalmas vevője lenne a német iparnak. Az »Anatóliai vasút«, mely Bagdadot Konstantinápolyival köti majd össze, részben már elkészült, természetesen német pénzen, német vállalkozókkal. A császár »kedves, hön szeretett barátjától a szultántól kieszközölt más vasútépítési engedményeket is s alaposan megvetette a lábát Kis-Azsiában. Az a szultán iránt »bolondos és állhatatosan hízelkedő német politika; a meg nem számlálható, Berlinből ok nélkül küldött táviratok; a Saladin sírjára helyezett koszorúk; az »igaz hitűek« megalégedésére végzett mosakodások: megtermik gyümölcsüket«.) Amerikában csak *iparilag, pénzügyileg* biztosíthatott magának döntő befolyást a gazdasági életre, főként Közép- és Dél-Amerika államaiban. Itt mindenütt békés foglalás történt. A bevándorolt németek állampolgáraivá lettek az egyes országoknak s a politikával nem törődve, azt egészen a benszülöttekre hagyva a gazdasági szervezkedésre adták magukat. Nagy segítségükre, volt ebben a német tőke, az ott már fennálló *német bankokkal*, vagy egyes hatalmas társaságok, a melyek colonizálásra alakultak rendesen igen nagy tőkével, segítették a kivándorlókat, sőt szervezték a kivándorlást. Ott német pénzen földet vásároltak és pedig nagy területeket; vasutakat építettek, ipari vállalatokba ereszkedtek.

A londoni »*Economist*« (1900) 2500 millió koronára, a N.-York Herald 3600 millió koronára becsüli a Dél-Amerikában ipari vállalatokba és földbirtokba tett német tőkét. A Német-Brazíliai Banknak 96 millió, másik német banknak Buenos-Ayresben 120 millió korona tőkéje van. Argentínában, Chileben szintén nagy befektetésük van. Közép-Amerikában és Ny.-Indiákban 1200—1500 millió koronájuk van német vállalatokban; az Egyesült-Államokban 2400 millió korona. *Ázsiában* 1200 millió korona; *Afrikában* 720—1200 millió között és a Déli tengeren

*) *N.-York Herald*, N.-York 1901. jun. 6.

főleg Austiralasiában 650—720 millió körüli német tőke van különböző vállalkozásokban. *)

E szerint a *bankalapításokat*) földvásárlást, colonizáló társaságok által való telepítést *rendszeresen kidolgozott terv szerint* csinálja Németország.

A cosmopolita tőkét ő nemzeti céljaira, *német terjeszkedésre* használja. Gondja van rá, hogy a német bank rátegye a kezét minden megszerezhető idegen földre és azt németeknek adja csak. A német iparvállalat, a német tőke csak német iparost, kereskedőt, munkást és vezetőt igyekszik alkalmazni, a hol csak lehet.

A *vasútépítés* neki ismét módot ad s alkalmat nyújt, hogy kézrekerítse egy területnek gazdaságilag való ellenőrzését, vagy ha lehet, teljes birtokát. **)

Meghatalmazott társaságok foglalnak tért, minden alkalmas területen s ha nincs elég német telepes, mint pl. Braziliában most történt egy 26 millió márka tőkével †) dolgozó telepítő-társasággal, elfogadnak más nemzetiségű települőt is, de azért csak a német érdekeket szolgálják és német befolyást érvényesítik.

Fontos szerep jut az újabb terjeszkedésben a misszionáriusoknak. Ezen »hittérítők« voltaképen politikai ügyvivői minden hatalomnak. Kivétel nélkül mindenik nemzet politikai célokra használja fel őket. S ha az idegen megbántja annak a hitnek képviselőjét, a mely az ő szemében, nem a szeretetnek, hanem a gyűlölségnek hite, politikai célokra való eszköze; ha jogos védelemben megöli annak a hitnek képviselőit, a mely hitnek diadala megsemmisítését jelenti apái hitének, megsemmisítése nemzeti jellegének, kiforgatása erkölcsi fölfogásának: készen van a kedvező alkalom a várva-várt beavatkozásra. S megkezdődik a »boszuló hadjárat« a »szeretet Istenének nevében«. »Szeressétek még ellenségeiteket is«, de csak a míg erősek? S a felháborodott és mélyen megsértett keresztyén nemzet elégtételt követel, kárpótlást a kiontott ártatlan véért! A kárpótlás mi lehet más mint egy jókora területnek kihasítása. S talán még szerencséjük a vad népeknek, hogy nem a meggyilkolt missionariusnak vékony szíjakra hasigatott bőrével mérik ki a területet, mint a mythos államalapító hőse tette, a bikája bőrével, mert még nagyobb területet foglalnának kárpótlásul.

*) The Economist, London 1900.

**) A chinai, kis-ázsiai vasutak. — †) N.-York Herald 1901. jun. 30.

A diplomáciai, anyagi és erkölcsi befolyáson kívül nevezetes szerepet kezd játszani a német telepekben, a katonailag fegyelmezett *administratio*. A hol nincs elég gyakorlott hivatalnok, úgy segítenek a mint legutóbb a »Német colonialis tanács«, — telepítési ügyekben jártas emberek testülete a kormány mellé besorozva, tanácsadásra colonialis ügyekben — tanácsolta, hogy ifjú kereskedőket neveznek ki, a kik ismerik hazájuk és más országok telepítési intézkedéseit és ismerik a colonia viszonyait. És alkalmazzák a módszert is nagy sikerrel. *)

Íme röviden körülbelül ilyen a képe a Németbirodalomnak a múltban és a jelenben. Ez a józanészű, szolid nép, határtalan hittel eltelve a saját nagy ipari, gazdasági és politikai jövődjére iránt, ma rendszeresen kidolgozott terv szerint keresérvényesülést a világ minden részében. Az ösztönszerű, inkább a viszonyokból következő gazdasági hódítások helyébe öntudatos, tisztán kialakult, tervszerű imperializmus lépett. Jellege még ma is kereskedelmi és gazdasági. De már nem csupán kereskedelmi és gazdasági eszközökkel küzd, hanem teljes erejével. A kereskedelmi harcban ma még jobbadán csak egyesek állanak szemben egyesekkel, testületek testületekkel, hatalmas gazdasági osztályok hasonlókkal, melyeknek minden tagja bír minden erőt, komoly elméleti nevelést, széleskörű világtapasztalatot, pénzt, a modern fejlődés sokféle vívmányát. Hátuk mögött pedig a fegyverező, mérkőzésre bármikor készen álló politikai hatalom. Látják, tudják jól, hogy a gazdasági, kereskedelmi harcban való győzelem nem jelent kevesebbet, mint a legyőzöttek gazdasági leigázását. Valóvá lett az ezredéves legenda: »Vae Victis!« A győző szabja meg a kereskedelmi árakat tekintet nélkül az ő nagy vagyona és a legyőzöttek tengődése között való különbségre. A miként a mezőgazdasági termelés terén, az amerikai termelés által diktált árakhoz alkalmazkodik már minden termelés, még a speciális értékű s egykor közép- és délkeleti Európában domináló magyar búza is. Most a kereskedelmi téren való győzelemért foly a küzdelem, hogy épen úgy ott is leigázhassa és kereskedelmi függésbe hozhassa a győző a legyőzötteket, mint az Unió a mezőgazdasági termelésben.

E küzdelemben egy európai nemzet sem állt talpra olyan nyíltan, olyan öntudatosan, olyan egységesen és szervezeten,

*) »The Times« London 1901. júni. 28.

mint a német nemzet. Hatalmas hadserege, rendszeres kereskedelme, gazdasági élete, tudományos szervezete, mind egységes vezérlés alatt egy közös célért szolgálnak: a jövő német nagyságát. Abban, hogy mindez így van, nagy része van iskolai szervezetének és tudományos életének. A német egyetem megtalálta a módját, hogy a tudomány magaslatán megmaradva, szerves összeköttetésben álljon a nemzeti élet lüktetésével a nemzeti vágyak, ideálok megvalósításában ne csak a tényező, hanem a vezető; a nemzet szellemi egységének megalkotásában szervező legyen. Európában legteljesebben a németek között meglévő szellemi homogenitás a célban, eszközökben ennek tulajdonítható. És a politikai egyértelműség (külső viszonyokra értem, igazi ellenzéke nincs a terjeszkedésnek), megőrzésében oroszán része van a császárnak, a ki lobogó nemzeti érzéssel, higgadt elmével vigyázza a viszonyok alakulását s nem mulaszt el semmi alkalmat, hogy lángszavakkal égesse nemzete leikébe nagyra való hivatottságának tudatát, büszke önértékelését. »A német csak az Istentől fél.« hiszen jól előkészülve várja az eseményeket.

És a mikor a német polgár azt látja, hogy növekszik a munkadíj, szaporodnak a gyárak, fejlődnek a városok minden reményt megszegyenyítő rohanással, terjeszkedik a kereskedelem a leghatalmasabb ellenfelekben is szorongó aggodalmat keltő gyorsasággal; mikor azt látja, hogy az ő vezérének, az ő császárnak tapsol Európa, a világpolitika életének még ma is igazi ütőere, Konstantinápolytól Londonig, és nincsen nagyobb nemzet, melyet személyes kvalitásával, hatalma, ragyogásával meg nem hódított s mégis minden téren, minden alkalommal a legerélyesebben meg tudja védeni saját nemzete legönzőbb érdekeit: egészen természetes lelkesedéssel s bizalommal követi. És nyugodt lélekkel követheti. Gondoljunk bármit nem ritka botlásairól, de hogy igazán nagy conceptiójú, ritka nagy kvalitással bíró államférfiú, a ki nemzete érdekét és dicsőségét szolgálja meleg szívvel, higgadt értelemmel: senki nem tagadhatja. A nagy dolgokban következetes, logikus, talán túlságig,*) júniusban elmondott kuxhafeni beszéde egészen ugyanazt hangsúlyozza a birodalom külpolitikájában, mint előbbi összes véleménye. A múlt eredményeinek, a jelen sikerének.

*) Vilmos császárról ügyesen és szellemesen írt cikket 1. »Huszadik Század« 1901. 5. sz.

a jövőben követendő iránynak összegezése ez a beszéd, méltóbb befejezést nem is találhatnánk hosszúra nyúlt ismeretetésünkhöz, mely így hangzik:

». . . . Teljes törekvésem arra irányul a jövőben, hogy a a vetésnek most elszórt magvai nyugalomban és épségben megérelődjenek az aratásra. Bárha nincsen még annyi hadihajónk, a mennyi szükséges volna, mégis harcba mentünk és helyet küzdöttünk a nap pályafutása alatt. *) Az én kötelességem változatlanul megtartani ezt a helyet... *A mi jövőnk a tengeren van.* Minél több német megy a tengerre — akár gyönyörűségből, akár az Óceán áthajózására, akár a német zászló szolgálatában, — annál jobb nekünk. Mert ha egyszer a német szeme a széles és nagyszerű látókörhöz szokott, elveszti napi életének kicsinyességét, a melyhez most erősen ragaszkodik... Halhatatlan emlékü nagyatyámtól, a nagy császártól és nagy embertől ránk szállott örökségünk, feladatunk megvalósításához látni oly helyeken is, a hol régebben a Hansa-szövetség, nem bírván a császári hadseregnek éltető és védő hatalmát, sikertelenül kísérletezett volna. Az én házam feladata előmozdítani és védeni a jövőben kereskedelmét és tengeri összeköttetését. Mint e birodalomnak császári feje nagy örömmel nézek bármely hansavárosi polgárra, aki elmegy és távolbalátó tekintettel keres újabb helyeket, a hol fegyverünket felfüggeszthessük... Bízom benne, hogy a most elért békében (a chinai eseményekről szól) Hansa városaink virágoznak és a *mi új Hansánk a távolba megy, új piacokért küzd és megnyeri azokat.*« **)

Rácz Gyula.

*) Metaphoricus kifejezése a világbirodalomnak.

***) »The Times« 1901. Jun. 20.-sz.-ből fordítva.